

УДК 2-675:13

Юлія Гуцалюк**ЗНАЧЕННЯ ЕКУМЕНІЧНОГО ДІАЛОГУ В КОНТЕКСТІ ЄДНОСТІ
ТА СПІВРАЦІ РЕЛІГІЙНОГО СВІТУ**

У статті проаналізовано значення екуменічного діалогу, його роль у релігійному житті та співпраці між конфесіями. Розглянуто спрямованості та види діалогу, зокрема релігійний та позарелігійний, котрі є важливими віхами для гармонійного та толерантного формування, розвитку суспільної та релігійної сфери. Проаналізовано значення віротерпимості в розрізі релігій та соціуму.

Ключові слова: віротерпимість, екуменічний діалог, двосторонній діалог, екуменічні відносини, релігійна толерантність.

Yuliya Hutsalyuk**THE IMPORTANCE OF ECUMENICAL DIALOGUE IN THE CONTEXT OF UNITY
AND COOPERATION OF RELIGIOUS WORLD**

The article analyzes the importance of ecumenical dialogue and its role in religious life and cooperation between denominations. After all, the modern urbanized society dictates its own rules both in social and religious life. The media also play their role evoking, dictating and promoting certain ideas and views and not only those which concern public sphere, but also religious ones. Therefore, we should take this into account in the context of religious dialogues which are currently urgent. We consider the orientations and types of a dialogue, including religious and nonreligious, which are important milestones for harmonious and tolerant formation and development of social and religious spheres. Nonreligious dialogues cannot be considered separately outside the spheres of public life. The importance of religious tolerance in the context of religions and society is analyzed. After all, building a constructive dialogue is only possible in the light of tolerance and religious toleration with respect to other religions. The ecumenical dialogue is aimed at Christian unity, however if we consider certain dialogues, their focus may be different. Different religions can coexist in the same area, which can cause disagreement and misunderstanding, so the opportunity for ecumenical dialogue is very important. This problem also has a considerable scientific interest. In particular ecumenical potential of religions was considered in the works by A. Kuraev A. and J.-P. Willem. Some issues directly relating to forms of ecumenical relations are covered in the works by A. Kolodny, O. Kiselyov, M. Eterovic, L. Fylypovych «International experience of interdenominational dialogue». Thanks to their and some other authors' works we can analyze and examine the forms of ecumenical relations, the topic of interdenominational dialogues in the world and in Ukraine.

Key words: religious toleration, ecumenical dialogue, bilateral dialogue, ecumenical relations and religious tolerance.

Юлия Гуцалюк**ЗНАЧЕНИЕ ЭКУМЕНИЧЕСКОГО ДИАЛОГА В КОНТЕКСТЕ ЕДИНОСТИ
И СОТРУДНИЧЕСТВА РЕЛИГИОЗНОГО МИРА**

В данной статье анализируется значение экуменического диалога, его роль в религиозной жизни и сотрудничество между конфессиями. Рассматриваются направленности и виды диалога, в частности религиозный и позарелигиозный, которые являются важными вехами для гармоничного и толерантного формирования, развития общественной и религиозной сферы. Анализируется значение веротерпимости в разрезе религий и социума.

Ключевые слова: веротерпимость, экуменический диалог, двусторонний диалог, экуменические отношения, религиозная толерантность.

Актуальність теми зумовлена об'єктивною необхідністю вивчення екуменічного діалогу не лише з погляду того, як він може вплинути на зближення і єдність церков або деномінацій, що беруть участь у ньому, але й у перспективі на християнську єдність загалом. Екуменічний діалог як такий спрямований на християнську єдність, проте якщо брати окремі діалоги, то їхня спрямованість може бути різною.

Ця проблема становить також значний науковий інтерес. Зокрема, про екуменічний потенціал релігій писав А. Кураєв, Ж.-П. Віллем. Окремі питання, що стосуються безпосередньо форм екуменічних відносин висвітлено у працях А. Колодного, О. Кисельова, М. Етеровича, Л. Филиповича «Міжнародний досвід міжконфесійного діалогу». Завдяки їхнім працям та ряду інших авторів можна

проаналізувати і дослідити форми екуменічних відносин, тему міжконфесійних діалогів у світі та в Україні.

Завданням статті є спроба проаналізувати явище екуменічного діалогу та його значимості й актуальності для релігії.

Сучасне суспільство формує особистість, котра не є ізольованою від сфер суспільного життя, а навпаки тісно вплітає людину червоною ниткою у всі сфери, сприяючи її розвитку та формуванню багатогранного світогляду, котрий не є лише суспільним, а й релігійним також. Суспільство ламає стереотипи, замінює їх новими, «розмиває кордони» котрі є не лише географічні, а й релігійні. Сьогодні не існує чітких духовних кордонів, і ототожнення певної території з певною релігією більше не є можливим, навіть якщо хтось і відчуває ностальгію за національною тотожністю, яка була б тісно пов'язана з релігією. Віра – це власний вибір вільного індивіда, релігійні тотожності радше будуються, ніж успадковуються. Коли Церква відмовляється від владних амбіцій, стає можливим конструктивний діалог з іншими конфесіями, формується спільна соціально-етична позиція, яка дедалі сильніше протиставляє і протестантів, і католиків, і православних безрелігійним людям.

Проблематика цієї теми полягає в тому, що різні релігії можуть співіснувати на одній території, що може викликати незгоду, непорозуміння, тому дуже важливим є можливість екуменічного діалогу.

Екуменічні відносини можуть виявлятися на двох рівнях: релігійному і нерелігійному. Важливим є те, що до релігійного рівня належать співробітництво у вивченні та перекладі Біблії; богословський діалог із догматичних питань, спільні молитви і богослужіння, співпраця в місіонерстві, тобто спільна діяльність у суто релігійних питаннях. На думку О. Сарапіна, «діяльність набуває статусу релігійної в тому випадку, коли вона в остаточному підсумку є сотеріологічно орієнтованою» [59, с. 257].

Також вирізняють нерелігійний рівень екуменічних відносин – це співпраця в освітній сфері, суспільній, культурно-мистецькій тощо. Ці питання є актуальними для багатьох держав світу. Політична та економічна діяльність держави взаємопов'язана з релігійною сферою. Відповідно до цього без релігійної толерантності неможливо говорити не лише про конструктивні діалоги, а й про діалог загалом. Релігійна толерантність лежить в основі обох видів екуменічних відносин – повага і сприйняття інших релігійних напрямів. Західна цивілізація прийшла до усвідомлення толерантності як цінності через війни, переслідування, расизм. Міжконфесійні відносини на Заході пройшли різні стадії: від хрестових походів, переслідування єретиків, релігійних війн до терпимого співіснування, толерантного ставлення й екуменічних відносин.

Терпимість означає лише примирення з фактом існування певного феномену чи явища, а віротерпимість – примирення з існуванням інших релігійних напрямів і течій. У Європі віротерпимість була пов'язана християнським конфесіям світською владою, оскільки її визнано необхідною умовою нормального функціонування держави. Діяльність світська влади та релігійної вплетені в зародження суспільних відносин.

Богословські діалоги тепер не розмежовані з соціальною діяльністю. Як зазначає М. Гордієнко: «Богословські діалоги не лише не сприяли зближенню християн, але й почали підкреслювати їхні відмінності, тому екуменісти, нібито, вирішили не обмежуватися пошуками єдності у віровченні, але досягти видимої єдності у практичній площині: оцінці соціально-політичного устрою світу і співпраці в соціальній діяльності» [9, с. 19].

Екуменічний діалог не обов'язково є діалогом у класичному розумінні. Діалог, згідно з М. Бубером, буває трьох видів: справжній, для якого характерне сприйняття суб'єктів один одного, встановлення між ними живих взаємовідносин; технічний – «спричинений необхідністю об'єктивного взаєморозуміння, і замаскований під діалог монолог, у якому суб'єкти не чують партнерів, а чують лише себе. Другий вид діалогу значно поширеніший, аніж перший, на думку М. Бубера, він фактично є невід'ємною рисою сучасного світу» [63, с. 108].

Екуменізм є духовним наверненням, що сприяє новій поставі, суть якої полягає в тому, що починаємо бачити «інше» віровизнання інакше, ніж ми оцінювали його до сих пір. Це «друге» віровизнання це перш за все співхристияни, які без впливу на це, подібно як і ми, народилися і виростили у своїй традиції, з якою зрештою нас більше єднає аніж ділить. Собор закликає відповідно до здобуття кращого знання про навчання та історію нез'єднаних братів, про їх духовне життя та богопочитання та до проведення спільних конференцій в досліджуванні богословських питань. Адже завжди простіше попередити певну суперечку аніж її залогодити.

Отці II Ватиканського Собору звернули увагу на розвиток практичного екуменізму серед Протестантських Церков і постановили що не можемо зупинитись на екуменічному діалозі, потрібно також перейти до спільного діяння. Окрім спільних молитов, християни покликанні до співпраці, оскільки вона «в живий спосіб виявляє цю злуку, що нею вони між собою вже сполучені, та повніше висвітлює

обличчя Христа, що прийшов послужити». Оборона прав людської особи, плекання миру, пристосування Євангелія до соціальних відносин, уживання різномірних допоміжних засобів проти лихоліття наших часів: голод, стихійні нещастя, неграмотність і нужда, недостача помешкань та нерівний розподіл матеріальних благ – усе це, та багато іншого, є тим спільним полем співпраці для християн. Потрібно не обмежувати релігійну сферу як автономну, а вписувати в соціум, котрий є сучасним для кращого розуміння та обміну інформацією.

Позиція католицької церкви, зокрема, передбачає діалог голови Церкви зі світським світом це, однак не тільки зустрічі з політиками, чи з видатними інтелектуалами. Незважаючи на величезний тиск, особливо з боку медіа, Іван Павло II мав так міцно укріплені переконання щодо деяких справ, що діалог не міг бути розпочатий. Стосувалося це особливо фундаментальних питань християнської моральності, серед яких захист життя від моменту зачаття до натуральної смерті. Слід пам'ятати, що це дуже важлива ознака правдивого діалогу. Його партнери повинні мати сильну тотожність, що виражається у вірності визнаним цінностям.

Також увага приділяється атеїстам не як гіршим людям, чи таких, які не шукають правди. Вважають, що атеїзм, очевидно не цей кровожерний, який виникає з ідеології і веде до кровопролитних переслідувань, сталінський, а такий що м'яко розливається, виникає з неуваги, має культурний аспект. І тому з невірними слід розмовляти, зважаючи на контекст сучасної культури, адже сучасні умови праці, економічна ситуація країн також не стоїть осторонь формування атеїстичного світогляду [9, с. 33].

Офіційні представники церков повинні проводити дискусії та залучати різні когорти населення, як зазначає В. Раш, що екуменічні діалоги і двосторонні дискусії є теологічними бесідами, які ведуть офіційні представники церков, традицій або конфесій з метою досягнення єдності. В таких діалогах учасники офіційно вповноважені відповідними церквами, а тому чітко усвідомлюють свою конфесійну ідентичність і виходять із богословської традиції своєї церкви [10, с. 69].

Дискусії в межах ВРЦ заслуговують на увагу, проте ставити їх на один рівень із двосторонніми діалогами не зовсім коректно, хоча б з огляду на механізм ухвалення рішень: до останнього часу у ВРЦ усі рішення ухвалювали голосуванням, а в діалогах головну роль відіграє принципова згода сторін, що беруть у ньому участь. Відповідно до цього і дискусії, і діалоги мають ту саму мету, ті самі теми обговорення, іноді навіть тих самих учасників, тому такий підхід виглядає виправданим.

Отже, богословський або екуменічний діалог є засобом для досягнення єдності християнства, розділеного богословськими розбіжностями у віровченні та відмінності в культурі. Папа римський Іван Павло II зазначав, що метою Змішаної міжнародної комісії з богословського діалогу між католицькою і православною церквами є «відновлення повного спілкування між двома Церквами. Це спілкування, спираючись на єдність віри і наслідуючи досвід і передання давньої Церкви, має здійснитися у спільному звершенні святої свхаристії» [14, с. 457].

Будь-який діалог має певну ціль, якщо ж він має за мету християнську єдність, то це – екуменічний діалог. І навпаки, якщо діалог має за мету християнську єдність, тобто є екуменічним, то він обов'язково має ціль, що наблизитиме до єдності християн. Деякі діалоги починалися з формулювання спільного бачення певного елемента віровчення, де заздалегідь було відомо про нестачу принципів відмінностей. Православно-католицький діалог яскравий тому приклад. Хоча до початку діалогу існувало дві позиції: католицька сторона пропонувала обговорювати розбіжності у віровченні, а православна – точки дотику.

Тематика обговорень може мати гострі розходження, або навпаки. Обрано тематику обговорень, у якій немає гострих розходжень між православними і католиками, проте богословська комісія в підсумковому документі зазначає, що, крім спільних моментів у віровченні, їй було доручено окреслити відмінності, котрі своєю чергою мають своє наповнення.

Основною метою екуменічних діалогів є подолання розходження у віровченні. Це найскладніший етап богословського діалогу, адже йдеться про виправлення формул не фізичних, а богословських, які відображають розуміння божественних істин. Прикладом є цитата Івана Павла II: «Перед Богословським діалогом, що невдовзі розпочнеться, стоїть завдання подолати якщо не на рівні віри, то принаймні на рівні богословських формулювань існуючі на сьогодні між нами непорозуміння та відмінності» [6, с. 379].

Представники одного віросповідання є носієм божественних істин, тому часто інших вони розглядають як тих, що позбавлені цих істин, або як носія хибних істин. Саме такими є позиції християнських конфесій щодо інших християн, про які йтиметься нижче: католики розглядають інших як носіїв часткової істини, православні – як еретиків і розкольників. Як зазначають, що православне вчення є ортодоксальним, а, наприклад, католицьке є більш гнучким, та тим, котре більш конструку-

тивне для діалогу. Виникає питання, як тоді взагалі можливі богословські діалоги, а ще й деякі з них мають перемінний успіх. Результативність діалогів залежить також від правил і процедур їх ведення, які для різних діалогів є різними. Слід зазначити, що універсальні правила ведення діалогу було запропоновано в 60-х роках XX століття активним протестантським діячем екуменічного руху Робертом Брауном. В основі правил лежать імперативи: віра в щирість висловлень партнера; чітке уявлення про свою віру; максимальні зусилля для розуміння іншого, розуміння в найпозитивнішому світлі і готовність переглянути своє розуміння віровчення партнера; взяття відповідальності за всі вчинки, що спричиняють і посилюють розбрати та розколи; чесний і відкритий підхід до питань, пов'язаних із розділенням і єдністю; усвідомлення результатів діалогу як таких, що підлягають суду Божому [71, с. 151].

Учасник діалогу несе відповідальність не лише перед релігійною організацією, конфесійні позиції якої він репрезентує, а і перед найвищою й абсолютною, трансцендентальною особою – Богом. Участь у діалозі, досягнення його мети пов'язані не лише з відповідальністю, а й із свободою, оскільки відповідальність тісно пов'язана із свободою: чим більше свободи має індивід, тим більше відповідальності він несе.

У двосторонніх діалогах за участю католиків завжди порушують питання примату папи римського, оскільки визнання першості римського єпископа є необхідною умовою єдності з католицькою церквою. Англікани в діалозі з католиками, у принципі, визнали доцільність авторитету одного єпископа в церкві, але не бачать способу реалізації цього визнання. Непомилність і авторитет папи інтерпретують так: понтифік може говорити від імені церкви й указувати на помилки, але його вислови і формальні рішення не визнають абсолютно правильними, тобто догмат про непомилність, ухвалений Ватиканським собором, усе ще залишається дискусійним. Лютерани ж не одностайні у сприйнятті папства. Церковна єдність, яку заповідав Христос, покладена на все священство – вищий священницький сан має більшу відповідальність, а тому особлива відповідальність може бути покладена на одного єпископа, який має відігравати помітну роль у служінні на благо спільноти. Проте таке визнання також не конкретизує форми служіння. Щодо догмату про непомилність, то лютерани одностайні в його неприйнятті [9, с. 36].

Реформаторські церкви здебільшого взагалі відкидають єпископське служіння і тим паче непомилність папи. Православні церкви одностайні в несприйнятті авторитета, вищого за єпископа, в помісній церкві, хоча й визнають, що в перші століття деяке лідерство мав єпископ Риму, але це почесне головування не розглядали крізь призму наступництва апостола Петру.

Православних здивувала думка про біблійні та патристичні свідчення щодо безперервного посилення влади однієї особи. Обидві сторони визнали, що історично влада єпископа Риму була неоднаковою і по-різному сприймалася на Заході та на Сході. Було встановлено, що уявлення про першість у католиків розвивалися на основі апелювання до апостольського наступництва, а на Сході – на основі канонічного устрою пентархії.

У католицькій церкві з часу ухвалення догмату про папську непомилність I Ватиканського собору все ще дебатують формулювання, інтерпретації та здійснення першості. Католики усвідомлюють, що цей догмат необхідно сформулювати так, щоб він був прийнятний для православних. Було запропоновано зробити чітке розмежування між владою й авторитетом понтифіка на Заході та на Сході. Православні учасники висловилися, що інтерпретація догмату у світлі II Ватиканського собору відкріє можливості для реальних і продуктивних дискусій.

Хід і результати діалогів відображено в документах, які укладають наприкінці кожної зустрічі: комюніке, тезах, спільній заяві чи декларації. У комюніке, як правило, додають відомості про місце проведення зустрічі, обговорювані теми, учасників заходу, предмет діалогу, дату і тему наступної зустрічі. У тезах більшу увагу зосереджено на внутрішніх аспектах діалогу. У них подають стислий виклад доповідей, іноді детально розглядають окремі питання дискусій. Були випадки, коли замість тез робили розширене комюніке. Наявність спільних тез дає можливість побачити, чи було досягнуто якоїсь згоди між сторонами, чи, можливо, було виокремлено елементи віровчення, з яких згоди немає, тобто чи був діалог продуктивним і якою мірою.

Деякі діалоги виробляють спільні заяви чи декларації, у яких докладніше, ніж у тезах розписано згоди, до яких прийшли сторони, і розбіжності, що ще залишилися.

Спільно вироблені документи двосторонніх діалогів подають до церковних інстанцій (наприклад, синодів), де їх вивчають і «ратифікують» або відхиляють.

Двосторонні діалоги перебувають під впливом роботи різних екуменічних інституцій, особливо ВРЦ. Інколи їхні теми відповідають, тим, що рекомендувала ВРЦ, іноді обираються відповідно до тих, що мали обговорюватися на екуменічних конференціях або засіданнях. Національні, регіональні

та неофіційні діалоги, безсумнівно, впливають на роботу міжнародних богословських діалогів, особливо, коли вони їм передують: продовжуються теми діалогів, запозичуються вже вироблені формулювання. Спостерігається і протилежний вплив [9, с. 38].

Результати богословських діалогів загалом й окремі з них мають неоднозначні оцінки у християнському світі. Деякі християнські діячі підкреслюють результативність діалогів, вважаючи, що вони значно наблизили християн до єдності. Деякі діалоги досягли тієї фази, коли обговорюються моделі єдності, форми спілкування, можливість проведення спільних церковних конференцій.

Церкви, які мають розвинену організаційну структуру на національному, регіональному і міжнародному рівні, краще й інтенсивніше ведуть діалог. Важливим є і внесок ЗМІ, котрі є посередником, що доносять інформацію не лише до інших конфесій, а й до суспільства в цілому. Церкви, що погано чи слабо репрезентовані на таких рівнях, мають певні труднощі в участі в діалозі. Зокрема, зараз є актуальним питання використання акустичних систем під час проведення богослужінь, але частина конфесій цього не допускає, а інші навпаки вважають це позитивною складовою в розвитку релігійної комунікації. І тому навіть на такому, здавалося незначному незгодженні і може виникнути непорозуміння, відповідно у майбутньому буде сформований діалог.

Отже, екуменічні відносини є видом міжхристиянських або міжконфесійних відносин і спрямовані на взаємне зближення, а в кінцевому підсумку, на християнську єдність. Оскільки екуменічні відносини відбуваються не лише в релігійній, а й у світській площині, то, з релігієзнавчого погляду, вони не завжди є відносинами релігійними. Екуменічний діалог можна поділити на релігійний та позарелігійний. Останній із них є найбільш продуктивним, оскільки не вимагає від конфесій поступатися своїми релігійними переконаннями, не закликає до якихось істотних змін віроповчальних систем. Оскільки кожен учасник діалогу є носієм істинного віровчення, то будь-які поступки або компроміси християнські лідери вважають неприпустимим, навіть гріховним актом.

Екуменічний діалог як вид екуменічних відносин є засобом досягнення християнської єдності, але, якщо метою всіх екуменічних діалогів є християнська єдність, то їхні цілі можуть бути різними. Зокрема, це може бути знайомлення із релігіями, конфесіями, також можливий пошук спільних та відмінних рис у розрізі релігій. Говорячи про подолання відмінностей, слід зазначити про терпимість та повагу щодо інших релігій.

Отже, богословський або екуменічний діалог є засобом для досягнення єдності. У розділенні християнства важливу роль відіграли богословські розбіжності у віровченні та відмінність у культурі. Тому повернути втрачену єдність можливо через усунення цих розходжень. Конструктивний діалог є невід'ємною складовою у вирішенні тих чи інших питань.

Література:

1. Бабій М. Діалог у контексті міжконфесійних відносин : сутність і проблеми // Екуменізм і проблеми міжконфесійних відносин в Україні / М. Бабій. – К. : Гнозис, 2001. – С. 47.
2. Бубер М. Диалог / М. Бубер. Два образа веры. – М. : Республика, 1994. – С. 93–125.
3. Браун Р. М. Правила диалога / Р. М. Браун, М. Киннемон, Б. Кроун. – М. : ББИ, 2002. – 151 с.
4. Гордиенко Н. С. Современный екуменизм. Движение за единство христианских церквей / Н. С. Гордиенко. М. : Наука, 1972. – 200 с.
5. Етерович М. Екуменічний діалог – ідеал і реальність / М. Етерович // Людина і світ. – 2002. – Випуск 11–12. – С. 2.
6. Иоанн Павел II. Энциклика «Ut unum sint» // Православие и католичество от конфронтации к диалогу : Хрестоматия / Сост. А. Юдин. – М. : ББИ, 2001. – С. 451–456.
7. Колодний А. Християнство на порозі третього тисячоліття / А. Колодний Релігія у світі культурно-цивілізаційного діалогу. – С. 67.
8. Кисельов О. С. Феномен екуменізму в сучасному християнстві : автореф. дис. к-та філ. наук : 09.00.03 / Кисельов О. С. ; НАН України. – Київ, 2009. – 132 с.
9. Релігієзнавчий словник. За ред. А. Колодного і Б. Лобовика. – К., 1996. – 107 с.
10. Rush V.G. Ecumenism – a Movement toward Church Unity. – Philadelphia : Fortress Press. 1985. – 133 p.
11. Сарапін О. Релігійна діяльність: сутність та форми вияву // Академічне релігієзнавство : Підручник / За ред. А. Колодного. – К. : Світ знань, 2000. – С. 250–265.
12. Томос А. Документи про відносини Римського і Константинопольського престолів у 1958–1984 рр. / А. Томос – К. : Дух і літера, 2001. – 558 с.
13. Филипович Л. О. Міжнародний досвід міжконфесійного діалогу // Релігія у світі культурно-цивілізаційного діалогу / Л. О. Филипович – К., 2010. – С. 158.

Рецензент – перший проректор із навчально-наукової роботи, доктор філософських наук, професор Національного університету «Острозька академія» **П. М. Кралюк**